

BÜYÜKŞEHİRLER
PLANLAMA ve
DEĞİŞİM SORUNLARI
(panel)

TMMOB
ŞEHİR PLANCILARI ODASI
Trabzon Şubesi

22 Kasım 2013 Trabzon

TMMOB
Şehir Plancıları Odası
Trabzon Şubesi

İletişim

Adres: Çarşı Mahallesi Maraş Caddesi
Mısırlıoğlu Sokak No: 18 Alemdağ İşhanı Kat:5
Trabzon
Tel/Faks: 0462 326 32 39
e-posta:spotrabzon@spo.org.tr

Grafik ve Baskıya Hazırlık
M. Gürbüz FEHİM

Baskı

Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alınteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605-01-0639-8

Eylül 2014

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
AÇILIŞ KONUŞMALARI	7
Necati UYAR.....	9
Kadir GÜNAY	12
I. OTURUM:	
BÜYÜKŞEHİR YÖNETİMİ VE PLANLAMA	
Oturum Başkanı: Necati UYAR	14
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ	15
Prof. Dr. Melih ERSOY	25
Doç. Dr. Dilek ŞEN BEYAZLI	35
II. OTURUM:	
KENTSEL ALAN PLANLAMASI VE DÖNÜŞÜM	55
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Melih ERSOY	56
Prof. Dr. Murat BALAMİR	57
Doç. Dr. H. Çağatay KESKİNOK	93
Doç. Dr. Cenap SANCAR	113

DÜZENLEME KURULU

Kadir GÜNAY	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi Düzenleme Kurulu Başkanı
Hacı Salih HACISALİHOĞLU	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi
Ercan ŞEN	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi
Fatih AYAZ	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi
Mehmet ÖZTÜRK	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi
Aynur TURAN	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi
Adem TANRIVER	Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi

Sunuş

Ülkemizde, son birkaç yıldır yapılan ve uygulanan yasal değişikliklere bakıldığında ulusaldan yerelle inen veya tam tersine uygulanan bir değişim ve dönüşüm görülmektedir. Kentlerimiz sürekli değişim ve dönüşüm döngüsü içerisinde yer değiştirmektedir. Kentler, dönüşüm çalışmaları ile birlikte kendilerine yeni bir kimlik kazanmaktadırlar ve bu süreç içerisinde kimlik değerlerimiz değişerek yerine başka ölçütlerin gelmesine neden olmaktadır.

Büyükşehir Belediye kanununda yapılan son değişiklikler ile birlikte kentlerde ve kırsal alanlarda büyük bir değişim ve dönüşüm söz konusu olacaktır. Panelimiz, Büyükşehir oluşumunun kente nelerin getireceğini ve nelerin götüreceğini burada sizlerle birlikte sayın değerli hocalarım ile birlikte tartışmaya açılmış, kentsel dönüşüm konusuyla son bulmuştur. İki oturumla gerçekleştirilen bu panelimizin ilk oturumu “Büyükşehir Yönetimi ve Planlama” başlığı altında, “Yeni Büyükşehir Yasasının Getirdikleri, Yeni Büyükşehir Yasası ve Planlama, Planlamada Kırsal Alanı Tanımlamak” başlıklarında ve ikinci oturum ise “Kentsel Alan Planlaması ve Dönüşüm” başlığı altında “Afete Duyarlı Alanlarda Kentsel Dönüşüm, Cumhuriyet Dönemi’nden Günümüze Planlama: Trabzon” ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Trabzon Örneği” isimli bildiri ile son bulmuştur.

Başta bu etkinliğin gerçekleşmesine katkı veren TMMOB Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi Düzenleme Kurulu üyeleri, panelistler olmak üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezine teşekkür ederiz.

**TMMOB Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi
II. Dönem Yönetim Kurulu**

Oturum Başkanı: Necati UYAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Melih Hocamıza da teşekkür ediyoruz. Panelimizde 3. konuşmacımız Karadeniz Teknik Üniversitesinden Dilek Hocamız. Dilek Hocamız da bizlere yeni yasal düzenleme sonrasında kırsal alanda yaşanacak gelişmeleri aktaracak. Biliyorsunuz geçmişte kentlerin dışında, ağırlıklı olarak kırsal nitelikte, plan dışı alanlar olarak nitelenen, mevzuat açısından bakıldığında “Plansız Alanlar Yönetmeliği” ile yönetilen çok geniş alanlar vardı. Getirilen bu yeni yasal düzenleme ile kırsal alanlar kalktı, bu alanların tümü belediye sınırları içine girdi. Her ne kadar mevzuat açısından ortadan kalmış olsa da, orada bir köy var, kırsal alan var ve bu alanlarda tarımsal üretim ve kırsal yaşam devam ediyor. Diğer yandan kırsal alanda doğa koruma alanları var, günümüzde varlığını sürdürüyor ve umuyorum gelecekte de sürdürecekler. Şehir plancıları olarak geçmişte “plan dışı alan” diyerek pek de ilgilenmediğimiz alanlar, dışında kalmayı tercih ettiği alanlardı kırsal alanlar. Son yıllarda doğa korumanın artan önemi, doğa korumada yaşanan sorunlar, örneğin Karadeniz kırsalına bakıldığında HES’lerde yaşanan sorunlar, onun insan yaşamına etkileri gibi tartışmalarla plancılar bu alana daha çok müdahil olmaya başladılar. Şimdi bu yasal düzenleme sonrasında kırsal alanda ne olacak, neler yaşayacağız? Kırsal alanda plancılar nasıl bir tavır alacak? Bu konular önümüzdeki yıllarda daha sık konuşulacak kuşkusuz. Büyükşehir Belediyesi Yasası’nda yapılan değişikliğin de etkisiyle, en azından 30 ilde iki yıl içinde nazım imar planı yapılması gereken kırsal alanlar var ortada. İl bütününde 1/25 000 ölçekte planlanması zorunlu olan bir kırsal alanla karşı karşıyayız bugün. Diğer yandan bu 30 il Türkiye’nin önemli tarım havzalarını da kapsıyor. 30 il kentsel açıdan büyük iller olmasının yanı sıra, Konya gibi Şanlıurfa gibi tarımsal üretim ve özgün kırsal alan nitelikleriyle öne çıkan illerden oluşuyor. Benzer biçimde ülkemizde doğa koruma açısından büyük öneme sahip Muğla, Aydın, Trabzon gibi, çok önemli doğal alanlara, kıyı alanlarına sahip iller de var bu 30 il arasında. Bu 30 ile bu kapsamda baktığımızda çok ciddi kırsal alan sorunları ile de karşı karşıya olacağımızı görüyoruz önümüzdeki dönemlerde. Ben daha fazla uzatmadan sözü Dilek Hocamıza vermek istiyorum.

PLANLAMADA KIRSAL ALANI TANIMLAMAK

Doç. Dr. Dilek ŞEN BEYAZLI

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Sayın Başkan teşekkür ediyorum. Öncelikle katılımcıları ve dinleyicileri saygıyla selamlıyor ve böyle bir toplantıyı, farkındalığı yarattığı için Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesine teşekkür ediyorum. Bu oturumda toplantının gündemi, en genelden özele doğru kavramsal bir çerçevede sunulmakta. Bu son konuşma özellikle Büyükşehir Yasasının getirdiği yeni durumun kırsal alanlar üzerindeki etkisini anlamaya yönelik bir tartışma ortamı yaratmayı hedeflemektedir.

Özellikle 2004 sonrasında yasal olarak büyükşehiri tanımlama ve buna bağlı olarak da kırsalı tanımlama önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkıyor. 5216 Sayılı Büyükşehir Yasası yalnızca yarıçap ölçütü üzerinden hareket ederek ekonomik, ekolojik pek çok faktör-kriteri devre dışı bırakan bir tanımlamayı ortaya çıkarmış ve çokça eleştirilmişti. 2004’den bugüne sayıları 30’a ulaşan büyükşehirlerin 6360 Sayılı Yasa ile daha da ileri gidilecek yalnızca nüfus kriteri ve idari sınırı rehber alan bir tanımlamayla ortaya çıkarıldığını görmekteyiz. Her ne kadar Kanunla büyükşehir yaptığımız illerin köy tüzel kişiliklerine son versek de biliyoruz ki kırsallığı yok etmemiz o kadar kolay değil. Söz konusu Kanunla, yalnızca kentsel alanların değil mevcut kırsal alanların da ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan derinden etkilenecekleri ortada. Bu anlamda tanımlayabilmek son derece önemli, tanımlayamadığımız bir şeyi anlamamız da elbette ki mümkün değil. Gündemdeki konu olan Büyükşehir, tanımlayamadığımız gibi aslında kırsal alanı da biz ülke olarak maalesef ki tanımlamıyoruz.

Kırsal alanlar nerelerdir? Nasıl tanımlanırlar? Ne tür baskılara ve farklılıklara sahiptirler? Bu kapsamda derinlemesine bir incelemeye ihtiyacımız var ki kırsal alanları planlamada doğru bir yaklaşım izleyelim.

* Bu sunum, TÜBİTAK-KAMAG 108G173 Nolu Projesi raporundan aktarılarak hazırlanmıştır. Proje Yürütücüsü: Ahmet Melih Öksüz 2.2. Kırsal Alan Tipolojisi Paketi araştırmacıları: Aydemir, S., Öksüz, A.M., Sancar, C., Beyazlı, D., Erdoğan, A., Türk, E., (K.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)

Planlamanın kuram ve pratiği ağırlıklı olarak kentsel alanlar üzerinde yoğunlaşırken kırsal alanlar genellikle göz ardı edilmektedir. Bugün geldiğimiz noktada sayısal ve alansal olarak özellikleri ve sorunları açısından çeşitlilik gösteren kırsal alanların sahip oldukları doğal ve kültürel nitelikleri, ülke içerisindeki coğrafi konumları, ülke ekonomisindeki yerleri ve kentsel odaklara olan yakınlıkları gibi nedenlerle farklı türde baskılara ve gelişmelere maruz kaldığını biliyoruz. Kimi kırsal alanlar, kentlerin bir uzantısı durumunda tanımlanırken aynı zamanda kentlere kaynak sağlayıcı, maden mineral yataklarına, enerji ve ulaşım hatlarına gönülsüz de olsa ev sahipliği yapmakta ve dolayısıyla farklı şiddette kent kaynaklarından yaratılan baskılara gelişmelere maruz kalırlarken kimileri de kendi iç dinamikleri ve yaşadıkları nüfus değişiminin baskısı altında yer almaktadırlar. Unutmamalıdır ki özel nitelikli alanların çoğu kırsal alan statüsündedir. Özellikle küresel iklim değişikliği ve onun yol açtığı su kaynaklarındaki kıtlasma, çölleşme gibi kırsal ekonomi üzerinde afet boyutuna varan ciddi risklerin varlığı ve bunlara bağlı olarak bütün doğal kaynakların geri dönülmez şekilde bozulmaları/tükenmeleri yalnız bu alanlarda yaşayan nüfusu değil elbette ki kentsel alanda yaşayan nüfusu da doğrudan etkilemektedir. Böyle bir ortamda yer altı ve yer üstü kaynaklarının, havzalarının korunması, sürdürülebilir yönetimi son derece önemlidir. Dolayısıyla da kentle kırsal birlikte doğru bir stratejiyle planlanması gerektiği de ortadadır (TÜBİTAK-KAMAG, 2012).

Ülkemizdeki duruma baktığımızda; Türkiye’de plan kademeleri arasında kırsal henüz yer almadığı görülmektedir. Kırsal alanlarda gelişmeyi yönlendirecek mevzuatın dağınıklığı ve fiziksel gelişmeyi yönlendiren 3194 Sayılı Yasanın kapsamının daha çok kentsel alanların imarına yönelik olması nedeniyle kırsal alanların gelişmeleri daha çok informal bir süreçte kendiliğinden gerçekleştirilmektedir. Bu alanların kent ile olan ilişkileri çerçevesinde gelişme dinamiklerine bırakılması, kırsal alanda yaşanabilirlik çalışmalarını azaltmakta ve kırsal politikaların mekânsal yansımaları da maalesef ki göz ardı edilmektedir. Çoğu kez kırsal alanda bulunan korunan alanlar, toprak, su ve orman alanları bütüncül yaklaşımdan uzak parçacı şekilde değerlendirilmektedir. Bu anlamda kırsal alanla ilgili yaşanan böylesi değişimler, artan ve çeşitlenen talepler, özellikle su kaynaklarına HES’ler yoluyla yaratılan baskı ve maden kaynaklarındaki talepler, kırsal gelişim ve değişim sürecinin kendiliğinden yürümemesi ve bu alanların kentle olan ilişkileri çerçevesinde gelişme dinamiklerine bırakılmaması gerektiğinin bir göstergesidir.

Bu bağlamda, ülke bütününde kırsal alanların farklılık ve çeşitliliklerini dikkate alarak fiziksel ve sosyal boyutlarıyla bütünsel, ilkeleri öncelikle kaynak koruma ve kullanmada etkinlik, sürdürülebilirlik ve sosyal içerme olan -ki bunlar aynı zamanda ulusal, kırsal, kalkınma stratejisinin de temel ilkeleridir- kırsal alan planlamasının önemi/değeri/gerekliliği ortadadır. Planlama hiyerarşisinde kente eşdeğer bir varlık olarak kabul edilmesi gereken kırsal alanların, planlamasının ve kırsal yerleşim modellerinin ortaya konulması, ülkemiz açısından hiç de azımsanmayacak bir gereklilikle tartışılmalıdır.

Son dönemde, AB ile uyum çerçevesinde kırsala yönelik bazı olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır: 2005 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın Ulusal Kırsal Kalkınma

Planının hazırlanması; 2007’de 9. Kalkınma Planında kırsal yerleşim planının yapılmasından söz edilmesi ve son olarak da 2010 yılında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nca hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013). Bu plan, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumunu ve bu alanların gelişmesini, sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması amacını taşımaktadır. Bu amaçla kırsal kalkınma planında ekonominin geliştirilmesi, iş imkânlarının artırılması, insan kaynaklarının örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitelerinin geliştirilmesi, kırsal alanın fiziki altyapısının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacını taşıyan planların üretilmesi amaçlanmaktadır. Bu planlar göstermektedir ki, Türkiye kırsal alan özelinde ekonomik, ekolojik ve kültürel değerler açısından korunan, korunması gereken kırsal alanların gelişmesini, gelişmenin denetlenmesine yönelik bir niyet benimsemiştir ve bunu resmi belgelerle de deklare etmiştir.

Öyleyse kırsal alanlara yönelik yapılan bu değerlendirmelerde kastedilen alanlar nelerdir? Literatürde pek çok kırsal alan tanımı yer almaktadır. Bu tanımlar, özellikle sosyolojik ve ekonomik faaliyetler üzerine farklı öncelikler içerse de en genel anlamda ekonominin tarım ağırlığı ve nüfus büyüklüğü kriterleri tanımlarda ağırlık kazanmaktadır. Ancak yalnızca bu iki kriteri kullanarak doğru bir tanımlama yapılamayacağı da ortadadır. Özellikle kır ile kenti birbirine zıt iki kavrammış gibi öne sunan tanımlamalar, günümüzde kırsal kentin birbirine bu denli yaklaşmasıyla birlikte geçerliliklerini yitirmiştir. Geçen yüzyıl sonu ortasında ortaya çıkan ve 1970’lerde etkileri görünür hale gelen teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmeler giderek küresel ekonominin yapısı ve kır-kent ilişkisi dahil coğrafi uzmanlaşmayı etkilemektedir (Sotte, 2003; UNECE, 2005). Farklı ülkelerde farklı derecelerde/ yaşanan ağ ilişkileri, geri-kentleşme (counter urbanization), çeper kentleşme (edge city) vb. yeni mekansal yapılar ve bunların toplumsal yansımaları, kent ve kır arasındaki, geçmişte görece çok daha net olan ayrımı bulanıklaştırmıştır (TÜBİTAK-KAMAG, 2012).

Doğal yapı farklılıkları, tanımlamaya konu olan ölçek ve amaç çeşitlilikleri ortak bir tanımlamayı da güçlendirmiştir. Kır- kent tanımlamalarında kullanılan göstergelerin çok çeşitli olması gerektiği görülmektedir. Göstergelerin kimi ya tamamen nüfusa ya da tarımsal faaliyetlere, kimisi çeşitli ama birbirleriyle uyumlu ekonomik faaliyetlerin varlığına, mekânsal yapıya referans göstermektedir.

Türkiye’de mevzuatta, resmi istatistiklerde ve resmi kurum belgelerinde kırsal farklı tanımlandığını görmekteyiz. Temel kaynaklarımızdan biri olan Köy Kanunu (RG: 07.04.1924, 68) ve Belediye Kanun’u (RG: 13.07.2005, 25874) baktığımızda nüfusu 2000’den az olan yerleşimleri köy, 2.000-20.000 arası yerleşimleri de kasaba olarak tanımlanmaktadır. Belediye Kanunu’nda da belediyenin kurulması için gerekli nüfus eşliğinin 5.000 olduğu tanımı ile birlikte köy statüsüne sahip yerleşimin tanımlanması yapılmıştır. Resmi istatistiklerde ise nüfus ve idari birim statüsüne göre tanımlamanın yapıldığı görülmektedir. TÜİK’in meta bilgilerine göre nüfus sayımlarında sayım anında idari bölünüşlere göre tüm il ve ilçe merkezleri kent, bucak ve köyler ise kırsal yerleşme

ve bu alanlarda yaşayanlar ise doğal olarak kırsal nüfus olarak tanımlanmaktadır. Üç ayrı çalışmadan oluşan tarım sayımlarında ise farklı kırsal yerleşme tanımları kullanılmaktadır. Köy genel bilgi anketi, tarımsal işletmeler listesi, köyler ve nüfusu 25.000'den az olan il ve ilçe merkezlerini kırsal alan olarak tanımlamaktadır. Hane halkı işgücü anketleri, gelir dağılımı, yaşam koşulları istatistikleri, yaşam memnuniyeti araştırması ve kentsel yerler küçük ve şirketleri anketleri de DPT'nin tanımladığı nüfusu 20.000 ve daha az olan yerleşmeleri kırsal alan olarak tanımlanmıştır. Hacettepe Üniversitesi nüfus etütleri tarafından yapılan TÜİK sayfasında da yer alan Türkiye Nüfus Sağlığı Araştırmasında (2003) kentsel nüfus eşiği 10.000 kişi olarak tanımlanmıştır (Türkyılmaz, vd., 2003).

Bugüne kadar yapılan çalışmaların ışığında aslında bir genel değerlendirme yaptığımızda; 1970'lerden bugüne büyüklük eşiğinin değiştiğini görmekteyiz. 1970'lerde kırsal yerleşimlerdeki eşik genelde 2.000 iken, 1980'lerde 10.000'e, 1990'lardan sonra ise 20.000'lere çıkmıştır. Günümüzde çoğu çalışmada kır-kent ayrımı için 20.000 nüfus eşiği kabul görmesi özellikle 1980'li yılların başında DPT'ce yapılan kent eşiği araştırması (Çezik, 1982) sonucunda alt sınır olarak 20.000 kişi olarak tanımlanması kentselliğin daha belirginleştiği üst eşik nüfus olarak da 50.000 nüfusun tanımlandığı görülmüştür.

Görüldüğü üzere, nüfus henüz üzerinde rakamsal olarak uzlaşılmasa da en temel belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak tek başına nüfusun kırsallığı tanımlamakta yetersiz kaldığı da ortadadır.

Kentle kır arasındaki ayrım bir tür ayrımı mı? Yoksa bir derecelendirme sorunu mudur? Bu anlamda kırsal alanları ister tek tek, ister çok değişken üzerinden tanımlamaya çalışsın, tanım kent içinde örtük ya da açık olarak kırsal alanın bünyesinde aslında var olan farklılıklara işaret etmektedir. Dolayısıyla kır- kent tanımlamasının ikili bir yapıda değil, farklı yoğunluk ve derecelerde bir araya gelen özelliklerden ve bileşenlerden oluşan çoklu bir yapıyı anlatmaktadır (TÜBİTAK-KAMAG, 2012).

Birleşmiş Milletlerce nüfus istatistiklerinde standart bir kır-kent tanımının mümkün olmadığını ifade ederek başlayan ve ulusal farklılıklar nedeniyle her bir ülke için farklı standartların, ölçütlerin geliştirilebileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, özellikle uluslararası kurumlarca bölgeler arası ve ülkeler arası karşılaştırmayı olanak tanıyan nicel ölçütler geliştirilmiştir. 1988'den bu yana kırsal alan üzerinde çalışan OECD'nin yerel ve bölgesel ölçekte olmak üzere iki aşamalı yaklaşımı söz konusudur. Yerelde NUTS 5 düzeyinde kırsal alan ölçütü olarak km^2 ye 150 kişi ölçütü belirlenmiştir (OECD, 1994). Ancak ülkelerden ülkeye bu ölçütün farklılık gösterebileceği tartışılmaktadır. Örneğin; Kanada'da 400, Japonya'da 500, Portekiz'de 100 kişi/ km^2 olarak ölçüt değişmektedir (Bengs, Schmidt-Thome, 2005).

İkinci olarak NUTS 3 düzeyinde kırsal alan tanımına bağlı olarak da yapılan sınıflama; nüfusun %50'sinden fazlası kırsal alanda yaşıyorsa bu bölgeler baskın kırsal bölgeler, nüfusun %15-50'si kırsal alanda yaşıyorsa önemli ölçüde kırsal bölgeler ve nüfusun %15'inden azı kırsal bölgede yaşıyorsa baskın kentsel bölgeler olarak tanımlanmıştır.

Uluçay vd., (2005)'in bu ölçütleri referans alan ve 2000 yılı Türkiye verilerini kullandığı araştırmalarına göre Türkiye'nin kırsallık haritası oluşturulmuştur. Şekil 1'de görüldüğü üzere baskın kentsel bölgeler olarak sadece İstanbul ve İzmir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra önemli ölçüde kırsal bölgeler ise kırsal ve kentsel alanlar arasında geçiş niteliği taşıyan kentleşme dinamiğinin yoğun olduğu illerdir. Ankara, İzmir gibi illerimizin söz konusu verilerle nüfus yoğunluğu, kentselliği baskın kriteri olan % 85 oranına oldukça yakındır (Öğdül, 2007).

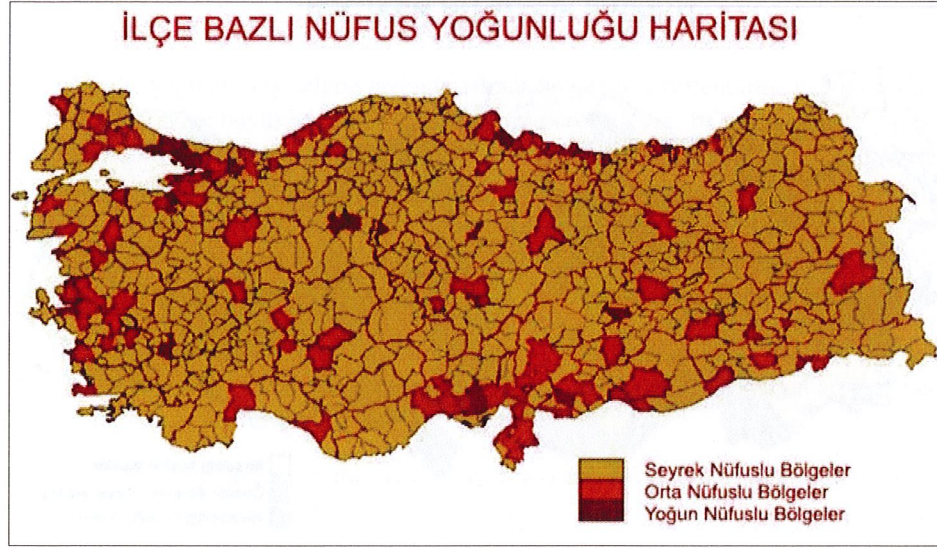

Şekil 1. OECD Kriterlerine Göre Türkiye Kırsallık Haritası (Uluçay, vd., 2005)

Avrupa Birliği (AB) kapsamında, EUROSTAT tarafından yerel düzeyde (NUTS5) yapılan "kırsal alan" tanımında yer alan nüfus yoğunluğu ölçütü geçerlidir. 100 kişi/ km^2 den düşük yoğunluklu alanlar "kır" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, NUTS 2 ve NUTS 3 düzeyinde de kır tanımında yine kentleşme derecesine bağlı olarak bölgeler arası üç ölçütten birine göre kent ve kır olarak tanımlayan bir sınıflama karşımıza çıkmaktadır:

- Yoğun yerleşilmiş bölgeler; küçük kentlerin/kasabaların (belediyelerin) grup halinde bulunduğu, her birinin nüfus yoğunluğu 500 kişi/ km^2 'den yüksek olan ve toplam nüfusu en az 50 000 olan bölgelerdir.
- Orta yoğunluklu bölgeler; küçük kentlerin/kasabaların (belediyelerin) grup halinde bulunduğu, her birinin nüfus yoğunluğu 100 kişi/ km^2 'den yüksek olan ve toplam nüfusu en az 50 000 olan veya yoğun nüfus bölgelerine bitişik olan bölgelerdir.
- Düşük yoğunluklu, dağınık yerleşilmiş bölgeler; yukarıdaki her iki grupta da sınıflanmayan alanlardır (Boscacci vd., 1999).

Aynı çalışma ile (Uluçay vd., 2005) Türkiye'deki kentsellik ve kırsallık haritasını EUROSTAT kriterlerine göre düzenlediğinde, Bursa, Kocaeli, Yalova ve Sakarya, İstanbul, Tekirdağ bölgesinde önemli bir yoğunlaşmanın görüldüğü, bunun ardından da İzmir, Manisa, Aydın bölgeleri İçel, Adana ve Kayseri, Gaziantep illerinin oluşturduğu bir bölge karşımıza çıkmaktadır. Ankara benzer bir özellik göstermeyip bir grup değil, tek başına çevresini çok fazla etkilemeyen bölgesel bir yoğunlaşmayı ifade etmektedir (Öğdül, 2007) (Şekil 2).

Şekil 2. EUROSTAT Kriterlerine Göre Türkiye'de Kentsellik Haritası (Uluçay, vd., 2005)

Avrupa kırsal alanlar şartında ise kırsal alan; kasaba ve köyleri de içeren karasal ve kıyı alanları ağırlıklı olarak tarım, ormancılık, balıkçılık dahil zanaat ve sanayi hizmetleri dahil ekonomik, kültürel faaliyetlerin yer aldığı kent dışı rekreasyon alanlarının, doğal rezerv alanlarının bulunduğu konut gibi diğer kullanımların yer aldığı alanlar olarak tanımlanmaktadır (URL 1).

Genel bir değerlendirme yapmak üzere, McHugh ve Walsh (2000) tarafından yapılan tipoloji çalışmalarında kullanılan dört ana yaklaşımın anlatıldığı çalışmayı aktarabiliriz (Bengs, Schmidt-Thome, 2005):

Bu yaklaşımlardan ilki, örtük kırsal tanımdır ki daha çok görgül araştırmalara dayalı olarak teoriye, literatüre dayalı olarak yapılan bir istatistik analize ön hazırlık niteliği taşıyan bir tanımlamadır. Çok değişken istatistik araştırmaya dayanan kırsal alan tanımları genelde, tanımlama/ sınıflama önceden belirlenmiş nicel değişkenler üzerinden, kuramsal temele dayanan bir "keşif çalışması" olarak ele alınır. Genellikle sayım verilerine dayanır, "küme", "faktör" ve "temel bileşenlere ayırma" gibi çok değişkenli analiz teknikleri

kullanılır. Türkiye'de bunun bir örneği Öğdül vd.(2007) tarafından üretilmiştir. Bir diğer istatistiksel tekniklerle üretilen kırsallık endeksine dayanan tanımlama; Genelde öznel, önceden belirlenen "kırsallık" ölçütlerine dayanır. Sayım verilerine dayanan değişkenler kullanılır. Uzaklık/ yalıtılmışlık derecesini ifade eden "periferi indeksi", Ki-Kare, "küme" vb. gibi analiz tekniklerinden yararlanır. Bunlar daha çok kırsal yerleşmeler için planların, politikaların yürütüleceği, karşılaştırılmalı alan çalışmalarının yapılabilmesi için örnek yerleşmelerin seçilmesinde kullanılan bir sınıflama türüdür. Son olarak "Tarafsız" olarak belirlenen tek değişkene dayanan kırsal alan tanımı; daha çok başka bir araştırmanın, daha detaylı analizlerin ön adımı olarak kullanılmaktadır. Genellikle tek değişken üzerinde (nüfus yoğunluğu, nüfus dağılımı, erişilebilirlik/uzaklık ölçüleri en sık kullanılanlardır) ağırlıklandırılmış nüfus yoğunluğu, eşik nüfus yoğunluğu ya da çekim modeli gibi tekniklerden yararlanılarak sıralama/sınıflama yapılmaktadır (TÜBİTAK-KAMAG, 2012).

Kır ve kent ayrımının bir tür ayrımı değil bir derecelendirme sorunu olduğunu sunumun başında tanımlamıştık. Bu iki kavram farklı yoğunluk ve derecelerde bir araya gelen özelliklerin birleşiminden oluşan çoklu bir yapıyı ifade etmektedir. Literatürden kırsallık tanımlayan farklı sınıflama yöntemlerini de özetle aktardık. Bu durumda, tanımlamak hangi kriterler kullanılabilir? Ya da ülkemiz için kırsallığı tanımlayabilecek kriterler nelerdir? tartışmasına; Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünün koordinasyonunda yürütülen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın müşteri kurum olduğu TÜBİTAK- KAMAG projesinin "Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi" çalışmasının uygulama alanından birkaç örnek göstererek devam edebiliriz.

Proje (TÜBİTAK-KAMAG 108G173). ülke bütününde kırsal alanların farklılıklarını ve çeşitliliklerini dikkate alan fiziki ve sosyal boyutlarıyla bütünsel kırsal planlama hiyerarşisinde kente eşdeğer bir varlık olarak ele alan bir planlama modeli geliştirmek, bunun bileşenlerini ve yöntemlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Önerilen planlama yaklaşımının ilkeleri ise, öncelikle kaynak koruma, koruma kullanmada etkinlik, sürdürülebilirlik ve sosyal içermedir.

Kırsal ve kentsel sistemler arasında etkileşimleri dikkate alarak özellikle çevresel denge ve arazi kullanımları arasındaki negatif etkileşimi minimuma indirmek, kırsal alanın kaynakları üzerindeki baskıları azaltacak, fırsatları ve duyarlılıklarını yansıtacak bir mekansal politikaları için çerçeve oluşturulması, ulusal ve yerel perspektifte yerel toplulukların asgari düzeyde gelire ve servislere erişirebilecekleri, sosyal ve demokratik denge durumunu sağlayabilecekleri öneriler tanımlamaya çalışılmaktadır.

Tipoloji oluşturma sürecinde ölçeğe karar verme önemli bir kriterdir. KOKAP çalışmasında da iki etaplı bir değerlendirme yapılmasına karar verilmiştir. İlk etap, genel bir bakış açısı sağlaması açısından ülke bazındaki sınıflamayı içerir. İkinci etap ise, ilçe bazında değerlendirmeyi içermektedir. Ülkesel ölçekte yapılan sınıflama için pek çok farklı deneme yapılmıştır.

Ancak burada da önemli olan değişken sayısının çok fazla tutulmaması ve kolay elde edilebilen verilerle bu işlemleri yapabilmektir. “Tipoloji oluşturmada mümkün olduğunca az değişken kullanılması şeffaf ve net sonuçlara erişmek için önkoşul olarak görülmektedir (Novotny vd., 2008). Aksi halde, çok farklı göstergelerin kombinasyonu sonucu karmaşıklaşan (çok tipli) tipoloji, tiplere özgü “biricik” yaklaşımlara neden olacağından politika uygulamaları çok parçalı hale gelecektir. Böylece tipoloji oluşturmadaki ortak sorunları ve fırsatları tanımlama, dolayısıyla daha şeffaf ve tutarlı bir politika sağlama amacı gerçekleştirilemeyecektir (Land Use Consultants, 2006)” (TÜBİTAK-KAMAG, 2012).

OECD'nin (1994) “nüfus yoğunluğu” göstergesine dayanan tek değişkenli kırsal alan tanımı her ne kadar tek başına yeterli görülmesi de nüfus yoğunluğunun önemli bir gösterge olduğu tüm çalışmalarca kabul edilmiştir. TÜİK verileri arasında Türkiye kır/kent yoğunluğu ayrı ayrı yer almamaktadır. Bu nedenle, Türkiye ortalaması, 2010 yılı için 94 kişi/ km² (2000 yılında 88 kişi/ km²) olarak belirlenen nüfus yoğunluğu verisi birinci eşik olarak kullanılmıştır. OECD'nin nüfus yoğunluğu eşik değeri olarak belirlediği 150 kişi/ km² değeri ise ikinci eşik olarak alınmıştır.

İkinci değişken tarımda istihdam edenlerin oranıdır. Benzer bir yaklaşımla TÜİK'den elde edilen 2000 yılı tarımda çalışan sayısı verisi %48 olarak hesaplanan Türkiye ortalaması ve %82.91 olarak hesaplanan kır ortalaması eşik değerler olarak belirlenmiştir. Kır ortalamasının elde edilebildiği değişkenlerde iki eşik değeri ile üç kademe oluşturulmuştur.

Yaşlı bağımlılık değişkeni kırsal alanda yaşanan dönüşümün önemli bir göstergesidir. Kırsal alanda yaşanan nüfus kayıpları ve yaşlanan kır nüfusu ve bunun akabinde kaybedilen genç işgücü ve biten tarım ürün deseni (örn. şekerpancarı) kırsal alanda bozulan/dengesizleşen nüfus yapısını ortaya koymaktadır. TÜİK verilerinden yaşlı bağımlılık oranı kır-kent toplam nüfus üzerinden hesaplanmıştır. %10 olan yaşlı bağımlılık oranının, KOKAP bölgesi değerleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu görülmüştür. %50 yaşlı bağımlılık oranı da araştırmacılar tarafından ikinci eşik olarak belirlenmiştir. Böylelikle yaşlı bağımlılık oranı için de iki eşik değer ile üç kademe oluşturulmuştur (Tablo 1,2).

Son olarak merkeze uzaklık değişkeni değerlendirmeye katılmıştır. Yerelin bir büyük merkeze yakınlığının (bitişik mi, uzak mı?) kırsal tipoloji için belirlenen dört göstergeden biri olduğu görülmektedir. En yakın metropole (nüfusu 100 binden büyük yerleşme olarak alınmıştır) olan uzaklık değişkeni KOKAP çalışması için kullanılmış ancak en yakın merkeze uzaklık eşik değeri 50.000 olarak alınmıştır.

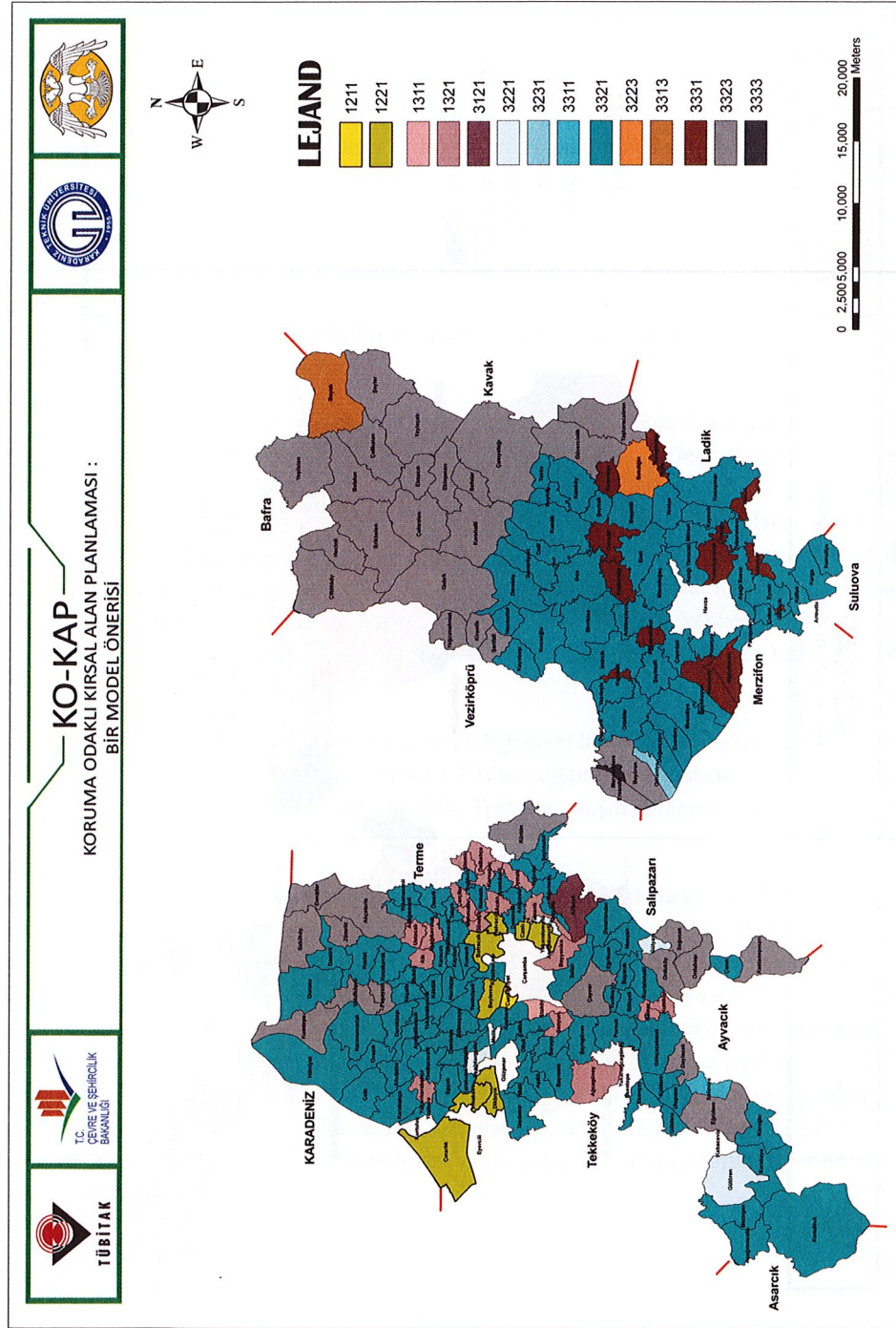
Tablo 1. Değişken-kod matrisi

DEĞİŞKEN/ KOD	1	2	3
Nüfus yoğunluğu	+150 kişi/ km ²		0-150 kişi/ km ²
Tarımda çalışan oranı	% 0-48.0	% 48.01-82.90	+ % 82.91
Yaşlı bağımlılık	% 0-10.0	% 10.01-50.0	+ % 50.01
Merkeze uzaklık	0-50 km.		+ 50.01 km.

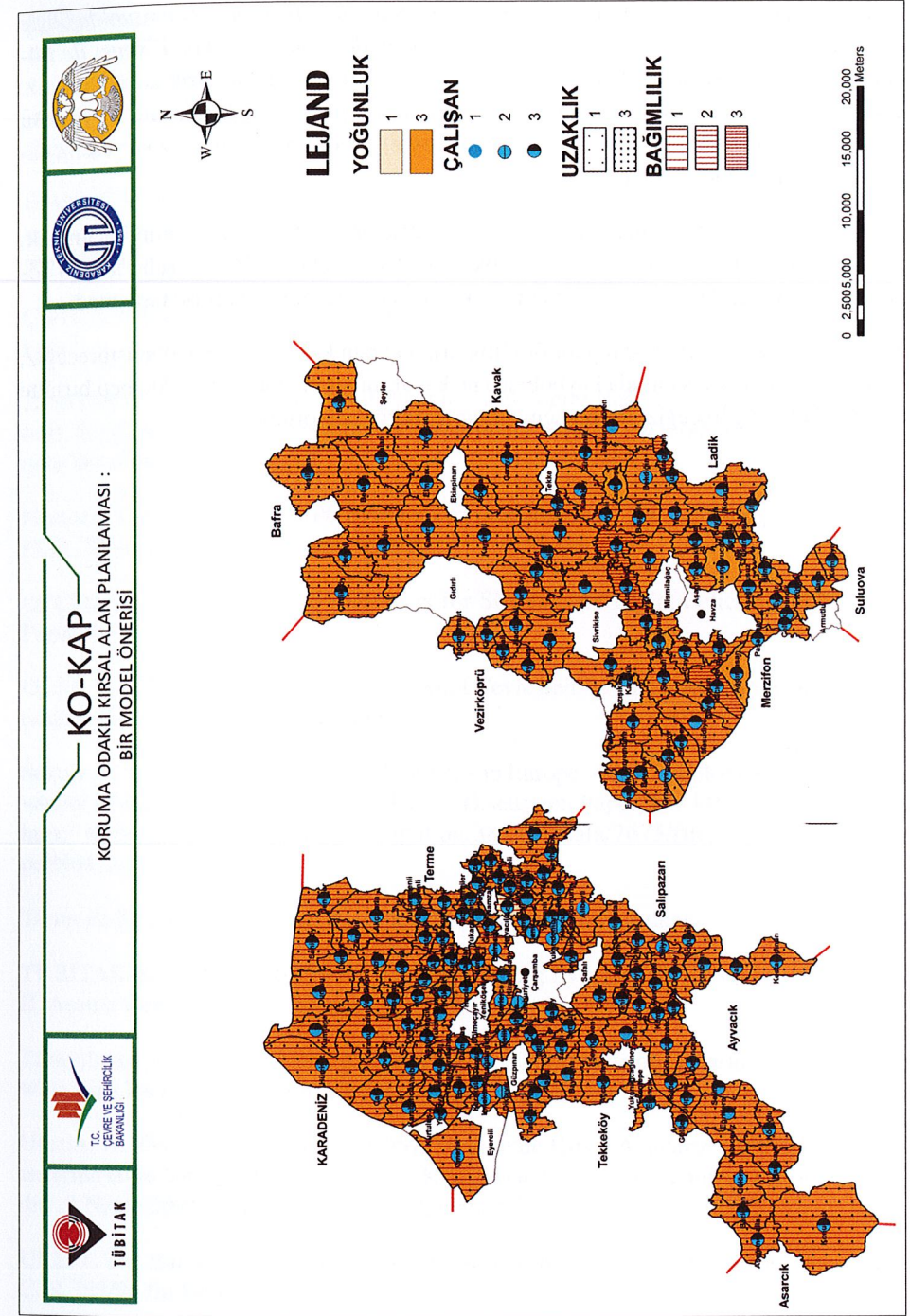
Nüfus yoğunluğu ve merkeze uzaklık değişkenleri iki sınıf, yaşlı bağımlılık ve tarımda çalışan oranı üç sınıf olacak şekilde yapılan değerlendirmenin sonucunda toplam 36 sınıf oluşmuştur. Elbette ki değişken sayısını arttırmak olasıdır. Ancak bölgesel ölçekte böyle bir değerlendirmenin yapılabilirliği için değişkenlerin kolay elde edilebilir olması ve çok fazla sınıfa ayrılmamış olması gerekir. Çalışmanın ölçeği değiştikçe değişkenler ve değişkenlerin kategorileri de değişebilecektir.

Tablo 2. Değişkenlerin kodlarına göre isimlendirmesi

DEĞİŞKEN/ KOD	1	2	3
Nüfus yoğunluğu	Kentsel		Kırsal
Tarımda çalışan oranı	Kentsel istihdam	Kırsal istihdam	Derin kırsal istihdam
Yaşlı bağımlılık	Dengeli nüfus	Yaşlı nüfus	Yüksek yaşlı nüfus
Merkeze uzaklık	Kente yakın		Uzak kırsal

Şekil 7. Ülkesel değerlendirmede alt-grup sınıflaması- Samsun çalışma alanı (TÜBİTAK-KAMAG, 108G173)

Şekil 8. Ülkesel değerlendirmede kullanılan değişkenlerin sınıflaması -Samsun çalışma alanı (TÜBİTAK-KAMAG, 108G173)

Bu aşamada şöyle bir soruyu sanırım bana yöneltebilirsiniz. 'Trabzon'da Samsun'da böyle bir çalışma yürüttünüz ama şimdi hem Samsun hem de Trabzon da tüm il sınırı ile Büyükşehir.' Evet, biz henüz tam olarak tanımlayamadığımız alanları artık kaybediyoruz. Yönetimsel olarak kırsallık kaybolursa da, oralarda yaşam sürüyor ve kır devam ediyor. Bu hassasiyetle yaklaşmazsak, farklılıkları göremeyiz, politikalar üretmeyiz ve yerelin özgülüğü yitirmesine neden oluruz.

Evet, böyle bir sorunla karşı karşıyayız ve büyükşehir olduk. Sonuçta tanımlayamadık, planlayamadık ülke olarak, o zaman da yok saymak daha uygun oldu. 13 şehir köşeyi dönecek diye söylemler medyada yer alırken kırsala ne olacağını ise kimse tartışmadı.

Tüm sosyal, ekonomik, doğal yapı farklılıklarına karşın kır nasıl kente dönüştüreceğiz. Kırsalın büyükşehir kapsamında kaybolması ne kadar mümkün bunu gelecekte hep birlikte acı tecrübelerle göreceğiz. İlginiz için tekrar teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

Bengs, C., Schmidt-Thomé, K. (Eds), 2005, ESPON Project 1.1.2 Urban-Rural Relations in Europe (2002-04) (final report -revised), Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki University of Technology, European Commission Pub.

Boscacci, F., Arcaini, E., Camagni, R., Capello, R., Porro, G., 1999, "A Typology of Rural Areas in Europe", Study Programme on European Spatial Planning of the European Commission Politecnico di Milano, Milano.

Çezik, A., 1982, Kent Eşiği Araştırması – Türkiye İçin Kent Tanımı, DPT Yayınları, Ankara.

Land Use Consultants, 2006, Rural Planning Typologies Research: Final Report (revised), Scottish Executive Development Department <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/36496/0026052.pdf>

Norusis, J. M., 1988. SPSS/PC+ Advanced Statistics V20 for the IBM pc/XT/AT and PC/2. SPSS inc. Chicago, Illinois, U.S.A.

OECD, 1994, Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policies, OECD Pub., Paris, France.

Öğdül, H., Uluçay, H., Öngel, S., 2007, Kent Çevresindeki Kırsal Alanlarda Değişim Biçimleri, SOBAG– 105k076, İstanbul

Scholz, J., Herrmann, S., 2010, Rural Regions in Europe. A new typology showing the diversity of European rural regions, RUFUS Discussion Paper, EU FP7 Project RUFUS. http://www.kubis-online.info/participation/38/cms_data/7675/files/de/DiscussionPaperNo4_Scholz.pdf

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2010, Kırsal Kalkınma Planı, Ankara.

TÜBİTAK-KAMAG 108G173 Nolu Projesi (2012); Aydemir, S., Kırsal Alan Tipolojisi, II. Aşama Gelişme Raporu içerisinde.

Türkyılmaz, A.S., Attila Hancıoğlu, A., Koç, İ., 2003, Araştırma Tasarımı, www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/data/turkce/ek-b%20.pdf

Uluçay, H., Öngel, S. ve Etlı, B. (2005), Türkiye'de Kırsal Alanların AB ve OECD Kriterlerine Göre Yeniden Tanımlanması, 7.Kırsal Alan Planlaması Seminerinde sunulan bildiri, 8 Nisan 2005, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

URL 1. The European Charter of Rural Areas, a Report by the Parliamentary Assembly, CdR 389/96 fin Brüssel, 15./16. 1. 97

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:057:0018:0024:EN:PDF>